

УДК 811.133.1

Тимошук І.О., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

СУЧАСНИЙ СТАН ФРАНЦУЗЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто стан розвитку галузевих терміносистем. Особливу увагу звернено на аналіз термінів, пов'язаних з процесом англійських запозичень та неологізмів.

Ключові слова: термін, неологізм, терміносистема, аббревіатура, англіцизм.

The article investigates the state of development of branch terminological systems. The particular interest is paid to the analyses of terms connected with the process of English derivatives and neologisms.

Keywords: term, neologism, terminology system, abbreviation, anglicism.

В статье рассмотрено состояние развития отраслевых терминологических систем. Особое внимание обращено на анализ терминов, связанных с процессом английских заимствований, и неологизмов.

Ключевые слова: термин, неологизм, терминсистема, аббревиатура, англицизм.

Розвиток сучасних наук, їхня інтеграція та взаємодія вимагають удосконалення галузевих термінологічних систем, а отже, дослідження проблем становлення, лінгвістичних особливостей, семантики, дериваційних процесів та стилістичного функціонування фахової лексики. Ці проблеми привертати і продовжують привертати увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема В. Виноградова, Ю. Жлуктенка, Е. Жильбера, Д. Блампена, Л. Делекера, Дж. Умбле та ін. На початку ХХІ століття дослідження специфіки формування й функціонування галузевих терміносистем набуває все більшої ваги, адже сьогодні термінології різних наук складають більшу частину лексики, в тому числі і у французькій мові. За словами французького вченого Дж. Умбле (Humbley), сьогодні найбільш вивченими є терміносистеми таких галузей, як медицина, право, хімія, математика та економіка. Тому спостерігається нова тенденція: презентація лексики так званих мікрогалузей – «microdomaines» (згідно з висловлюванням Данієля Блампена) або вичерпного та дуже структурованого інвентаря певного спеціалізованого поля. Отже, актуальність дослідження термінології, що функціонує в межах франкомовних текстів, пов'язана, перш за все, з тим, що ця галузь знань є новою в сучасній науці, а її термінологія досі не була предметом детального лінгвістичного аналізу.

Науково-технічний прогрес вносить значні зміни у всі сфери розвитку су-

спільства, в тому числі у мовну картину світу, в зв'язку з чим виникає нагальна потреба вдосконалення системи передавання та обробки інформації, співробітництва науковців різних країн у найрізноманітніших сферах науки й техніки. Одна з найістотніших змін полягає в тому, що переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, і доля термінів у лексичному складі мови стрімко зростає. Тому цілком природно, що лінгвісти надають великого значення вивченню закономірностей утворення термінів, їх структури та семантики, аспектам упорядкування, питанням перекладу; розглядають термінологію як важливу складову сучасної літературної мови.

Деякі терміни, створені спеціальними лінгвістичними комісіями, вийшли за межі фахової лексики та стали здобутком широких мас. Серед термінів, що з'явилися в недалекому минулому, можна назвати *logiciel* – програмне забезпечення. Останній утворений за допомогою суфікса *-iel*, англійський переклад *hardware*. Подібним чином у французькій мові з'явився термін *software* – програмне забезпечення, який не існує в іспанській та італійських мовах. Така ж ситуація в економічній галузі, де були запропоновані два терміни для підтримки проектів, започатковані в США, сьогодні вживані у Франції: *sponsorship* замінив у французькій мові два терміни: *mécénat* та *parrainage* (дар, шефство). Термін *puce* (блоха, мікросхема) – короткий (точний) та з великою ступінню уяви – швидко знайшов своє застосування в широких колах. Така ж історія з терміном *céderom*, від американського CD-Rom. В спортивній галузі термін *v.t.t. (vélo tout terrain)* – гірський велосипед, запропонований спортивною комісією, щоб позначити англійський термін *mountain bike*. Можна торкнутися також автомобільної сфери, термін *monospace*, від *monocorps* та *espace*, як еквівалент для англійського *minivan* (мікроавтобус).

Для створення терміну не існує попередніх рецептів. Можна розширити значення вже існуючого слова, викувати термін зі всіх частин грецького чи латинського коренів, перекласти чи перенести іноземний термін, створити з двох складних слів новий термін, переформатувати чи розвинути аббревіатуру. Але головне при цьому – віднайти слово без втрати його значення. Донедавна французькі газети рясніли словом *flashball* (дослівно метати кулю), коли йшлося про озброєння поліцейських сил зброєю, що стріляє гумовими кулями. На протигагу уявленням це слово є оманливим, оскільки йдеться не про кулю, а про зброю та йдеться не про англійське слово, а про французьку фабричну марку, винайдену П'єром Рішаром. Не існувало ніяких труднощів з визначенням терміну, в Інтернеті були розміщені навіть фото в каталозі продажу з усіма технічними характеристиками виробу. Однак вибір остаточного терміну був нелегким. Комісія зупинилася на аббревіатурі *DBS – défense à balles souples* (захист гумовими кулями), що, на думку комісії, є оптимальним. Інший цікавий термін – *remnographie* – є, без сумніву, неологізмом. Проте віднайти його етимологію нелегко. Щодо *graphie* – тут все зрозуміло, але *remno*? Це слово неможливо знайти серед грецьких коренів, йдеться всього лише про вокалізовану форму аббревіатури *RMN – résonance magnétique*

nucléaire (ядерний магнітний резонанс), що означає новітній метод медичного дослідження : після рентгенографії та ехографії тепер ми маємо ще й МРТ (магніто-резонансна терапія).

Наприкінці ХХ ст. до політичного лексикону стрімко ввійшов новий термін “глобалізація” (від англ. *globalization*), яким стали активно послуговуватися політики, вчені, журналісти на різних континентах планети. Він привніс із собою нове поняття, що узагальнює явища планетарного масштабу, пов’язані з розширенням транснаціональних обмінів в умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства.

Цікавим стосовно цього терміна є досвід Франції – країни з давніми традиціями захисту власної мови, яка також претендує на глобальний статус. Ще у 60-х роках минулого століття явище надмірного вживання англо-американізмів у мовленні інтелектуальної та ділової еліти було піддано гострій критиці у праці М. Етьямбля під сатиричною назвою “Parlez-vous *franglais*?” (букв. “Чи розмовляєте Ви франгле?”). Відтоді Французька Академія, Вищий Комітет французької мови та інші органи доклали чимало зусиль, аби захистити французьку мову від масового проникнення англійських слів. Основним засобом захисту виявився переклад шляхом калькування, синонімічних заміни, створення неологізмів, які розкривають семантичний зміст іншомовних термінів. Так виник французький термін *mondialisation*, яким позначають процес глобалізації (зазначимо, що у разі прямого запозичення англіцизму *globalization* він не виглядав би екзотичним, бо всі його складові присутні у французькій мові). Подібним чином з’явилися неологізми: *télécopie* (замість англ. *fax*), *courriel* (замість англ. *e-mail*), *stylisme* (замість англ. *design*), *imprimante* (замість англ. *printer*) тощо. Слід сказати, що не всі подібні іновачії витримують жорстку конкуренцію з боку англіцизмів. Деякі з них вживаються паралельно до іншомовних термінів (*télécopie* – *fax*), інші програють у змаганні з англійськими відповідниками (*casting* – *distribution*, *week-end* – *vacancettes*, *shopping* – *chalandage*, *tour operator* – *voyagiste*, *sponsor* – *parrain*, *fast-food* – *restovite*).

Політичні, економічні, соціальні зміни, науково-технічна революція постійно викликають появу нових понять, а разом з тим і нових слів або переосмислення вже існуючих понять. Словниковий склад – найбільш проникна, мінлива та рухома сторона мови, яка безпосередньо реагує на те, що діється в світі реалій. В ній безпосередньо відображаються наші уявлення про різноманітні явища позамовної діяльності. Характерною особливістю словника є його здатність безкінечно розростатися за рахунок нових слів та нових значень, що утворюються різними шляхами. Створення неологізмів – свідчення життєздатності мови, її прагнення виразити все багатство людських знань, прогрес цивілізації.

Неологізми (грец. *neos* – новий і *logos* – слово) – нові слова, що виникли в мові в зв’язку з розвитком суспільного життя та виникненням нових понять.

Відмінною рисою розвитку неології у Франції було прагнення держави встановити контроль над процесами неологізації, обмеживши тим самим приток нових слів до лексичного складу французької мови. Але що ж робити, якщо явище з'явилося і в інших мовах йому знайшли назву. Особливо це стосується наукових термінів.

В зв'язку з цим, при перекладі неологізмів з французької мови чи на французьку виникає наступна ситуація. Явище з'явилося, йому дали назву (десь за межами франкомовних країн), воно потребує найменування і у французькій мові. У цьому випадку можна піти шляхом простого запозичення іншомовного терміна, але такий спосіб французи обирають не завжди: вони, зазвичай, створюють щось нове. Найчастіше при цьому використовується метафоричне перенесення назви із одного поняття на інше, базуючись на певних асоціаціях. Оскільки у людей різних національностей можуть бути абсолютно різні уявлення про одне і те ж поняття, воно може викликати абсолютно далекі одна від одної асоціації. Наприклад, таке словосполучення, як «касаційна інстанція», перекладається на французьку мову словосполученням «*instance de recours*» (*instance* – інстанція; *recours* – надія, спосіб), а на англійську «*the reversal instance*» (*reversal* – зміна, інверсія; *instance* – інстанція). Таким чином з наведеного прикладу видно, що одне і те ж поняття у одних асоціюється з надією, в інших, зі зміною чогось на зворотнє, а в третіх (у нас) – взагалі ні з чим конкретним.

Отже, при перекладі неологізмів, перш ніж дати який-небудь варіант перекладу, наприклад терміна, необхідно взагалі мати уяву про зовнішній вигляд предмета, а вже потім із маси, що здаються аналогами назв, вибрати потрібний варіант.

Словники, як правило, відстають у фіксації неологізмів. З метою усунення цього відставання у Франції з 1980 р. виходить "Словник сучасних слів" П'єра Жільбера, який був задуманий автором як перевидання його ж "Словника нових слів" (1971). Однак у процесі роботи над словником П. Жільбер змінив свій початковий задум. Він значно (більш ніж на 50%) розширив його об'єм. Число словникових статей збільшено на одну третю. Необхідність назвати нові предмети чи явища, що стали результатом розвитку самого суспільства, а також соціально-економічна диференціація сприяли виникненню термінологічних комплексів (ТК): *grande bourgeoisie* (велика буржуазія), *travail manuel* (ручна праця), *integration sociale* (соціальна інтеграція).

У французькій мові терміни будуються за традиційними термінотвірними моделями: способи створення термінів зводяться, головним чином, до утворення похідних слів та багатомовного запозичення. Поява терміна в науковому стилі пов'язана також із семантичним розвитком загальноживаної лексики, що відбувається в двох напрямках – метафоричне перенесення та збагачення поняття. Тому багато слів у французькій мові вживаються і в загальному значенні, і як спеціальні терміни (*corbeau* – 1) ворон; 2) кронштейн; також – 1) рюкзак; 2) шланг).

Наступний спосіб збагачення словникового складу – запозичення з інших мов. Розширення економічних і культурних зв'язків, розвиток науки і техніки призводить до появи нових понять і слів, запозичення з інших мов. Дослідження, проведені в попередніх статтях, свідчать про те, що найширше представлені запозичення з англійської мови.

Запозичують, перш за все, слова в певних сполученнях а) економічні терміни: *auditeur interne*, *buisness school*, *credibilite gap*, *buisness-game*, *l'audit (m)*, *merchandising (m)*, *basemen (m)*, *couponing (m)*, *label (m)*, *marketing mixte*; б) суспільно – політичні терміни: *sponsoring (m)*, *mailing (m)*, *staff (m)*, *busing (m)*, *senseur (m)*.

Запозичуються також складні слова, які можна згрупувати за структурним складом наступним чином: а) іменник + іменник: *aid-man (m)*, *cash-flow (m)*, *lip-service (m)*, *cover-baby (m)*; б) дієслово + прийменниковий постпозитив: *teach-in (m)*, *sit-in (m)*.

За своїм семантичним складом складні слова, запозичені з англійської мови, представляють собою терміни: а) комерційні, економічні: *cash-flow (m)*, *shopping-center (m)*; побутові: *mix-and-match (m)*, *baby-food (m)*; суспільно-політичні: *aid-man (m)*, *lip-service (m)*, *teach-in (m)*, *talent-scout (m)*.

Як відомо, лексичні запозичення є одним з джерел створення термінології. Їх вивчення дозволяє прослідкувати складність мовних процесів, переплетення внутрішніх та зовнішніх явищ у мові, вплив останніх на різні ланки мовної структури.

Було б абсолютною помилкою не сприймати усі запозичення, тобто виявляти надмірний пуризм (цього, до речі, не роблять і французи). Адже серед запозичень є й такі, які необхідні живій мові для розширення її можливостей вираження. Проте кожне таке запозичення має стати результатом колективної конвенції мовців внаслідок широкого вживання (якщо не йдеться про вузько-спеціальний термін), що дозволить йому поступово увійти до літературної норми.

Утворення іменникових неологізмів за допомогою скорочення, або абрєвіацій, відображає тенденцію до економії мовних засобів. Особливий розвиток це явище отримало в ХХ ст. Слід розрізняти: 1) скорочення слів шляхом урізання – морфологічний спосіб словотворення; 2) скорочення словосполук, в результаті якого створюються ініціальні складноскорочені слова; 3) словосполучення.

1. Урізанню піддаються переважно багатоскладні книжні слова при їх широкому вживанні в розмовній мові: *métropolitain* – *métro*, *microphone* – *micro*, *television* – *télé*. Цей процес відбувається відповідно до фонетичних тенденцій французької мови.

2. Вважається, що скорочення словосполук мало місце ще в латинській мові (*PS-post scriptum*), а в ХХ ст. набуло широкого розповсюдження. Проте такі абрєвіатури як *NB (nota bene)*, *PS* та інші – графічні, а не лексичні скоро-

чення. Словотворчими є лише лексичні скорочення, при яких із словосполучки утворюється нова лексична одиниця – складноскорочене ініціальне слово: *ONU* (*Organisation des Nations Unies*), *CEE* (*Conseil économique européen*), *HLM* (*Habitation à loyer modéré*), *SIDA* (*syndrome d'immunodéficit approprié*).

Залежно від їх фонемного складу (відсутність чи присутність голосних в середині слова, відповідність чи ні отриманого слова французьким реаліям за формою) ініціальні скорочення поділяються на: 1) алфаветизми або літерні: *PTT*, *TSE*, *GGT*; 2) акроніми або звукові аббревіатури, які мають не менше однієї голосної та вимовляються як звичайні слова: *OTAN*, *SMIC*, *CAPES*, *ENA*, *OVNI*. На відміну від урізаних слів ініціальні слова стилістично нейтральні та належать переважно до політичної, економічної, військової та наукової термінології: *RFA*, *OPEP*, *OTAN*, *PDG*. У тлумачних двомовних словниках ініціальні скорочення зазвичай не реєструються. Їх слід шукати в спеціальних словниках скорочень. Збільшення кількості ініціальних скорочень призводить до омонімії, що особливо часто спостерігається в двокомпонентних словах. Так, скорочення *AM* відповідає 76 найменуванням: *Académie de médecine*, *acte de mariage*, *administration militaire*, *aéronautique maritime* та інші. Сфера вживання цих слів обмежена певною галуззю науки чи техніки.

Наприкінці XX століття людство вступило у новий етап науково-технічного прогресу, який названо інформаційною революцією. В умовах кардинальних змін в усіх сферах людської діяльності, пов'язаних із глобальною комп'ютеризацією, значною мірою зросли темпи збагачення словникового складу багатьох мов, зокрема французької, яка зараз переживає справжній "неологічний бум". У словниковому складі мови термінологічна лексика відіграє значну роль. Нові поняття в науці потребують нових слів. Це супроводжується появою нових термінів. Науково-технічні терміни як мовні знаки, що репрезентують поняття спеціальної професійної галузі науки або техніки, становлять суттєву складову науково-технічних текстів і одну з головних труднощів їх перекладу з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладних відповідників (у випадку термінів-неологізмів).

1. *Petite Encyclopédie Larousse*. – P.: Larousse, 1998. 2. Чередниченко О.І. Об'єднана функція мови // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. 3. Calvet L.-J. *Le versant linguistique de la mondialisation* // *Dialogues et cultures*. – 2001. 4. Чередниченко О.І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – 2000. – Вип. 31. 5. Etienne M. *Parlez-vous français?* – P.: Gallimard, 1973.

Рецензент: канд.філол.наук, доцент Попович Р.Г. (НУВГП)